

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 125 2004

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word för Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2005 och för recensioner 1 september 2005.

Sedan årgång 2002 av *Samlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider om inget annat anges.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

ISBN 91-87666-22-7

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2004

Viktor Rydberg som Erland Månesköld

Om Sven Delblancs läsning av Singoalla

AV STIG BÄCKMAN

När Gidlunds förlag 1983 på Sven Delblancs initiativ gav ut Rydbergs *Singoalla* var det första gången berättelsen kom ut i bokform i sin ursprungliga version, den som 1857 inflöt i kalendern *Aurora*. När Rydberg själv 1865 första gången lät publicera den som bok var slutet helt omarbetat och han fortsatte även inför de senare upplagorna 1876 och 1893 att göra ändringar, dock av mindre genomgripande karaktär.¹ I sin inledning till Gidlunds utgåva presenterar Sven Delblanc en läsning av *Singoalla* som senare också i kondenserad form utgör huvudinnehållet i det han skriver om romanen i *Den svenska litteraturen* del III, 1988 under rubriken ”Singoalla – bikt och kärlekssaga”. Huvudtanken i hans läsning är att Rydberg i romanen i förtäckt form biktat homosexuella böjelser och att ändringarna i senare upplagor varit avsedda att dölja detta förhållande. Vad som då framför allt kommer i blickpunkten är Erlands förhållande till Sorgbarn. Enligt Delblanc kommer Sorgbarn inte bara som en påminnelse om Erlands svek mot Singoalla utan innebär också en ”erotisk frestelse”² för honom. I början behandlar han Sorgbarn hårt och avvisande men efter de första tio dagarna av Sorgbarns pagetjänst ger han upp sitt motstånd och bejakar sin kärlek till barnet. Kärleken tar sig uttryck i kyssar och omfamningar. Samtidigt kommer brevet från Norge som varnar för den annalkande pesten. Detta läser Delblanc som ett förebud om försynens straff för att Erland gett upp sitt motstånd mot den erotiska frestelsen. Så kommer då den scen där Erland mördar Sorgbarn med sin dolk. Scenen läses av Sven Delblanc som en förtäckt skildring av ett homosexuellt samlag: barnet står på knä och Erland genomborrar, med Delblancs formulering, ”hans mjuka hull med sitt hårda vapen”(12). Detta är den definitiva överträdelsen och straffdomen kommer nu i form av digerdöden: ”Alla dör som på något sätt kunde ha vittnat om Erlands brott, bara så kan den ångestfulla skuld känslan lättas.”(13) Vid sidan av det ändrade slutet nämner Delblanc ytterligare en detalj som han menar tyder på att Rydberg medvetet velat dölja den bakomliggande sexuella problematiken. Den latinska lektyr som Erland i början av romanen studerar tillsammans med pater Henrik ser Delblanc som förebud om kommande händelser i berättelsen. Ovidius *Metamorfoser* om olycklig kärlek blir ett förebud om den

olyckliga utvecklingen av förhållandet till Singoalla. Vergilius' första eklog om upp-brott från hembygden förebådar Erlands avresa till korståget. Slutligen lägger pater Henrik ett märke vid Vergilius' andra eklog som handlar om Corydons homosexu-ella kärlek till den sköne gossen Alexis. Denna referens, som Delblanc menar före-bådar Erlands relation till Sorgbarn, ströks av Rydberg inför den första bokuppla-gan, enligt Delblanc ytterligare ett tecken på att Rydberg varit medveten om roma-nens karaktär av ofrivillig bikt.

Den som först förde fram tanken om Rydbergs bisexuella läggning och applice-rade den på *Singoalla* var Victor Svanberg i *Novantiken i Den siste atenaren* (1928). Han citerar där ur en delvis bevarad brevväxling mellan Rydberg och hans unge elev under informatorstiden på Senäte, Rudolf Ström. Svanberg anser sig av tonen i bre-ven kunna dra slutsatsen att relationen haft inslag av sexuell attraktion. I en redogö-relse för olika biografiska bakgrundsfaktorer som spelat in vid författandet av *Sing-oalla* konstaterar han: ”I Erlands känslor för Sorgbarn igenkänner man Rydbergs känslor för Rudolf Ström”.³ Även Svanberg noterar att referensen till Alexiseklogen strukits i bokupplagan, förmodligen, antar han, på grund av dess ”betänkliga inne-håll”.⁴ Grundstenarna i Delblancs läsning fanns alltså formulerade redan hos Svan-berg, men vad som hos denne snarast framstår som en pikant detalj utan egentlig betydelse för helhetsuppfattningen av romanen har hos Delblanc blivit själva nyck-eln till en riktig förståelse av den. I *Den svenska litteraturen* ger han följande sam-manfattning: ”I en sällsam blandning av ofrivillig bikt och kvalfull förtegenhet om hemliga drifter får sagan om Singoalla sin spänning och bestående suggestion.” Om man inte uppfattat den bakomliggande sexuella problematiken kommer man inte åt romanens djupaste skikt, hävdar han i inledningen till Gidlundsupplagan:

Man finner det svårt att förstå, att Singoalla och Sorgbarn uppfattas som pestflickan och pestgossen, dessa förebud om en farsot, som medeltiden uppfattade som ett syn-dastraff. Man finner det svårt att förstå slutordens vecklagan om blommans skönhet som skall maskstingas, om barnasjälur som skall orenas av synden. Man har svårt att förstå de drag av våld och aggressivitet som ingår i Erlands och Singoallas kärlek: det är påfallande att Erland aldrig går på friarstig utan den jaktkniv, som tycks vara hans manlighets mycket påtagliga attribut. Man finner det svårt att förstå, att dessa ung-domars kärlek måste leda till ett helgerån. När de i det fria begår en sorts kärlekens nattvard, bryter bröd och dricker vin tillsammans, då besudlar de nattvardskärl, som är stulna ur klostret. Zigenarna har rövat madonnans krona, oskuldens symbol, tillsam-mans med de heliga kärnen. (10)

Det finns ingen anledning att betvivla att romanen för Sven Delblanc ter sig både intressantare och konstnärligt mera värdefull med den tolkning han föreslår. Det-samma gäller kanske också för den som låtit sig övertygas av hans resonemang. Men

det är en annan sak att hävda att romanens innersta mening därmed blivit klarlagd. Faktum kvarstår nämligen, att vad vi faktiskt har tillgång till bara är den text som en gång skrevs av Viktor Rydberg och som han kallade Singoalla. Denna text ”betyder” ingenting i sig själv. Det finns ingen yttersta ”mening” dold i orden, som vi som läsare har att utröna. Man noterar att det som ger texten mening för Sven Delblanc är hämtat utifrån, i författarens biografi. Det är inte romanen i sig som är gripande utan författarens livsöde som texten tycks spegla. Texten stimulerar till en medkännande inlevelse i detta livsöde, men kvarstår efteråt som lika öppen och mottaglig för nya läsningar som innan. Vad som har hänt är, att en viss kontext applicerats i relation till vilken olika element i texten antar en viss innebörd. Samma process kan i princip återupprepas i det oändliga, eftersom möjligheterna att finna på nya kontexter i princip är oändliga, eller, som Jonathan Culler efter Derrida koncist formulerar saken: ”Meaning is context-bound, but context is boundless.”⁵

Det förhåller sig alltså knappast så, som Sven Delblanc hävdar, att de textelement som nämns i citatet ovan, blir oförstådda om man inte uppfattat att romanen djupast sett handlar om sexuell överträdelse. Snarare är det så att han själv förstår dem på ett visst sätt just därför att han anlägger en viss kontext. Elementen i sig själva pekar inte i någon bestämd riktning. Vad först beträffar pestflickan och pestgossen uppträder dessa första gången i Erlands berättelse för pater Henrik om sina erfarenheter av pesten ute i Europa, varifrån han nyss återkommit. Enligt en sägen han hört, förbådas pestens ankomst av att ”en ung skön gosse” uppträder med en räfsa i handen. Om han räfsar utanför ett hus dör många därinne. Om han åtföljs av en flicka med kvast dör alla. När Sorgbarn strax därefter dyker upp i klostret går paterns och Erlands tankar först till pestgossen, men Sorgbarn saknar räfsa och förefaller vara av kött och blod varför de låter sig lugnas. Vi vet ju att pesten så småningom kommer till trakten ditförd av zigenarna och Sorgbarn kan mycket väl inom fiktionen uppfattas som ett förbud om denna händelseutveckling. En helt annan sak är att påstå att pesten i romanen skall uppfattas som ett straff för Erlands antagna sexuella övergrepp på Sorgbarn. För att komma fram till denna tanke måste Delblanc föra in i resonemanget den medeltida uppfattningen om pesten som ett straff för människornas *synder*, en koppling som knappast uppstår om man inte särskilt söker den.

När Singoalla mot slutet av berättelsen kopplas ihop med legenden om pestflickan har detta inom fiktionen den förklaringen att den pestdrabbade befolkningen skymtat den främmande kvinnan och i henne ser flickan med kvasten som förbådar att alla skall dö. Det är svårt att se en djupare symbolisk innebörd i detta, i varje fall är det svårt att se hur denna förknippning skulle avlockas en speciell innebörd genom att sättas i samband med Delblancs tanke om pesten som straff för Erlands brott mot Sorgbarn. Över huvud taget är det svårt att i *texten* finna något som stöder den

i Delblancs läsning så centrala tanken om pesten som straff för skambelagd sexualitet hos Rydberg/Erland. Delblanc försöker inte heller belägga tanken med textcitat. Han anser uppenbarligen att den ligger på en nivå som inte är åtkomlig för vanlig textanalys utan är avläsbar bara för den som har en särskild lyhördhet för grundtonen eller stämningen i berättelsen.

En granskning av de övriga inslag som Delblanc menar blir fullt möjliga att förstå bara inom ramen för den biografiska läsning han föreslår ger ungefär samma resultat som i fråga om pesten. Visst finns det inslag av våld och aggressivitet både i Erlands förhållande till Singoalla och till Sorgbarn, men dessa inslag kräver ingen bakgrund i sexualskräck eller homosexualitet för att bli förstådda. Att Erland ständigt går omkring med sin jaktolk kräver knappast heller någon sexuell förklaring. När Erland och Singoalla bryter bröd och dricker vin ur stulet nattvardskärl kan detta visserligen sägas innebära att de ”besudlar” det heliga kärlet, men för att få detta att passa in i det sexuella schemat måste Delblanc också nämna att zigenarna samtidigt stulit madonnans krona, ”oskuldens symbol”.

Ytterligare en passage i romanen anser Delblanc blir bättre förstådd om man sätter den i samband med tanken på sexuella övergrepp. Det gäller romanens slutord och han lyfter där särskilt fram formuleringarna om blommans skönhet som skall maskstingas och barnasjälur som skall orenas av synden. Denna avslutande passage får i romanen en särskild tyngd genom att vara lagd i berättarens mun och liksom summera berättelsens känsloläge. Den lyder i sin helhet på följande sätt:

Sagan slutar, såsom när under ett strängospel strängarna plötsligt brister i ett disharmoniskt ackord, förrän detta hunnit upplösas i försonande samljud. Ty harmoni och försoning, var finnas de härnere? Hör, stormen börjar åter brusa i skogen! Sjunger hans vilda röst om harmoni och försoning? Orkanen ryter högt över jorden; men nere, i dess mull, arbetar förgängelsen, alstringskraften och åter förgängelsen. Blomman uppspirar, för att dess skönhet skall maskstingas; barnasjälur uppstiger ur det obekanta, för att iklädas stoftskrud och orenas av synden. Trängtar du efter evig skönhet, obefläckad oskuld, oförgänglig lycka, sök den icke på jorden, men hoppas på evigheten! (168)

Denna sorgsna betraktelse över människolivets villkor knyter an till välkända romantisk-nyplatoniska tankar hos Rydberg. ”Här nere” finns ingenting bestående, här är allt underkastat tidens förändrande och förstörande makt. För att finna något som varar måste människan vända blicken mot de eviga idéernas rike. Tankegången har karaktären av en trossats för Rydberg. Den återfinns överallt i hans författarskap och får sin mest välkända och klassiska formulering i jubelfestkantaten. Med denna tanke är nära förbunden hans syn på barndomen som en tid av renhet och oskuld som tyvärr är dömd att gå förlorad. Olle Holmberg har visat hur centralt detta tema

är i Rydbergs diktning. Det är de många litterära exemplen på idealisering av gosseåldern som, vid sidan av de svärmiska breven till Rudolf Ström, givit upphov till spekulationerna om pedofila böjelser. Även Rydbergs antikbeundran kan ha spelat en roll. Victor Svanberg konstaterar torrt sedan han redogjort för brevväxlingen med Rudolf Ström: ”Gossekärleken, som för en normal nutidsmänniska är ett svårt hinder att övervinna vid en inlevelse i antikt liv, har han haft stora möjligheter att förstå.”⁶ Det kan alltså mycket väl ha förhållit sig så, att Rydberg var bisexuell. Sven Delblanc anser det ställt utom varje tvivel. Men frågan kvarstår om det, som han anser, är först i denna kontext som vi verkligen förmår tränga på djupet med *Singoalla*. Vi har redan konstaterat att han knappast anför några otvetydiga textbelägg för sin åsikt. Att Rydberg skrivit om slutet och företagit andra ändringar innan han gav ut sin roman i bokform behöver inte bero på att han varit medveten om att han blottat något skamligt och velat dölja detta utan kan ha haft andra orsaker. En möjlighet är att han, i likhet med Sven Delblanc, upptäckt att det fanns inslag i romanen, t.ex. referensen till Alexiseklogen, som kunde tolkas i denna riktning och att han av konstnärliga skäl önskat undvika sådana associationer. Om detta vet vi strängt taget ingenting. Vad vi kan konstatera är, att känsloläget i romanen knappast bär prägeln av skam och skuld utan, som i de ovan citerade slutorden, snarare av sorg och förlust. Kanske vore det naturligare att läsa romanen utifrån en kontext som bättre svarar mot detta känsloläge?

En sådan kontext kunde sökas i Rydbergs syn på naturen. Vi har nyss sett hur naturen i det nyplatoniska perspektivet framträder som en tröstlös kretsgång av alstring, växande, förstörelse och död. Människan är fånge i detta kretslopp, i tidsexistensen, men är genom sin andliga sida också delaktig i en högre idévärld. Det är emellertid inte motsättningen mellan natur och evighet som dominerar romanen utan en annan uppsättning binära oppositioner som framgår av följande schema:

Singoalla	Helena
natur	civilisation
skogen	borgen
hedniskt	kristet
natt	dag

Natur:civilisation kan betecknas som den överordnade oppositionen under vilken de övriga inordnar sig. Det är lätt att se att Erland i romanen framstår som kluven mellan dessa båda världar. Romanen handlar i själva verket om hur denna inre splitt-ring hotar att förgöra honom. Om man närmare granskar romanen finner man att natursidan ända till slutet värderas positivt. Men innan vi går in på en sådan gransk-

ning kan det finnas skäl att något uppehålla sig vid ett resonemang som Victor Svanberg för i sin Singoallastudie 1923. I ett avsnitt om medeltidsskildringen i *Singoalla* visar han att Rydberg här knyter an till idéer som han utvecklat i andra sammanhang, bland annat i *Medeltidens magi*.⁷ I huvudsak går resonemanget ut på att den antika, och även den germanska, hedendomen karakteriserades av en monism där det rådde harmoni mellan natur och ande. Den kristna medeltidskyrkan importerade från orienten en dualistisk syn som ledde till ett fördömande av naturen som ond. Det sunda förhållande till naturen, kroppen, sinnligheten som en gång rådde ersattes av livsfientlig asketism. Hedendomens naturväsen framställdes av kyrkan som uppenbarelser från djävulen.

Svanberg visar hur denna motsättning går igen i förhållandet mellan Erland och pater Henrik, som framstår som medeltidskyrkans försvarare. Munken inplanter hos Erland, vars minne fördunklats av giftdrycken, föreställningen att Singoalla och även Sorgbarn är onda naturväsen. Under ett av sina nattliga möten med Singoalla, då Erland under inflytande av Sorgbarns hypnos förmår se klart, säger han:

Jag är ej densamme om dagen och nu, då jag är hos dig. Om dagen är jag olycklig och vansinnig; ja, vansinnig, ty en eländig munks lumpna sagor förvred för alltid min hjärna, medan den var sjuk av en giftdryck. Du minns väl Assim och din fader? Det onda, *de* gjort mig, överflyttade min förvirrade själ på dig, och allt det, som munken med djävulsk slughet förtäljde om trolldom och gudlöshet, överflyttade den även på dig. (135)

Fördömandet av munkens "lumpna sagor" innebär indirekt ett ställningstagande för naturen *mot* medeltidskyrkans syn på naturen som ond. I direkt anslutning till ovanstående citat ur romanen konstaterar Svanberg: "Ungdomskärlekens förvrängning genom pater Henriks ingripande är själva hjärtpunkten i novellens tragik."⁸ Samtidigt kan man konstatera att Svanberg på en annan väg paradoxalt nog kommer fram till rakt motsatt slutsats när det gäller Rydbergs syn på naturen. Det är när han kopplar *Singoalla* till bergtagningsmotivet och gör jämförelser med några romantiska versioner av detta. I sådana berättelser framstår ju naturen som ond och fördärvbringande. I samband med en jämförelse med Tieck talar han om "det förnuftsödande naturlivet" och om *Singoalla* säger han: "Mindre ett saligt försjunkande i naturens famn än naturens hemska välde över den som en gång hängivit sig och sedan trotsar, är det som griper i Singoalla."⁹ Kanske kan man här se ett exempel på hur kontexten styr läsningen av texten. Det är bergtagningskontexten som leder Svanberg fram till att läsa in något i *Singoalla* som faktiskt motsäger vad han kommer fram till i sin utredning om medeltidskyrkans naturfientlighet och pater Henrik som representant för denna.

Det är naturligtvis så, att Erland plågas av de dunkla minnena av Singoalla och att den inre konflikten mellan hans dagjag och hans nattjag till sist driver honom till eller kanske över vansinnets gräns. Men skulden till detta läggs i romanen inte på Singoalla utan på samhällets och kyrkans förvända syn på naturen. I romanens början betonas mycket starkt den unge Erlands förbundenhet med naturen. Det sägs om honom att han älskar att jaga i skogen och han kastar sig ”från en svindlande höjd” ner i insjöns vatten där han tycker om att simma, helst ”då blåsten upprörde böljor på sjön och slungade skum på stranden”. Folket talar om honom som ”vilde Erland” när han åtföljd av sina stora, lurviga jakthundar spränger fram över åkrarna och trampar ner grödan – kanske en bild för hur den vilda naturen trotsar kulturen och odlingen. När han vid bäcken i skogen första gången sammanträffar med Singoalla är det ett möte mellan två naturbarn, där också vildheten markeras: när Singoalla attackerar av den ena av Erlands jakthundar rycker hon fram sin dolk och sticker den i halsen på hunden. Hon trotsar Erlands vrede över detta och svänger ”den bloddrypande dolken”, beredd att värja sig mot attacker både från honom och från den andra hunden. Snart upphör dock våldsamheterna och övergår i en vacker skildring av spirande ungdomskärlek. Det finns ingenting av naturens demoniska lockelse över skildringen av de båda ungdomarnas möten i skogen. Allt andas kärlekslycka, sund naturlig sensualism och erotik. Svanberg jämför träffande med Haidée-episoden i Byrons Don Juan: ”Båda paren äro naiva människobarn, sammanförda av slumpen från vitt skilda länder till en kort lycksalighet, avbruten av den prosaiska beräkningen i en faders och rå rövares skepelse.”¹⁰ Det ter sig som ett definitivt bejakande av natursidan när Erland, efter att på hedniskt vis ha gift sig med Singoalla, beslutar sig för att lämna borgen och klostret bakom sig och ansluta sig till zigenarföljet. Men i samma stund han tar detta steg konfronteras de unga älskande med vuxenvärldens beräkning och cynism. Erland förgiftas och används som gisslan av zigenarna under flykten med de rövade klosterskatterna och Singoalla stöts bort ur gemenskapen med sitt folk. De båda ungdomarna som instinktivt har följt naturens röst kommer i konflikt med samhällets konventioner och tabun, som inte är mindre starka i zigenarsamhället än i det kristna medeltidssamhället utanför. I Erlands fall vidtar en period av vad man kunde kalla indoktrinering och resocialisering. De genom giftdrycken fördunklade minnena av kärleksmötena med Singoalla omvandlas under pater Henriks förfarna ledning till plågsamma föreställningar om möten med onda naturväsen.

Det är svårt att inte läsa denna inledande skildring som ett brinnande försvar för naturens rätt gentemot en civilisation som förkväver det goda, sunda och naturliga i människan. Vi vet som läsare i fortsättningen att det är något värdefullt som gått förlorat för Erland. När han efter tio år återkommer från kriget är han en dyster

desillusionerad man som ”har prövat livet och människorna med alltför skarp blick och funnit allt underträffande sin väntan”.(89) Han har anpassat sig till samhällets normer och lever i ett konvenssäktenskap med den svala Helena i en tillvaro som varken är lycklig eller olycklig. Minnena av Singoalla lever som något ont och bortträngt i hans undermedvetna. När Sorgbarn dyker upp beror Erlands avoghet i början på att gossen aktualiserar dessa bortträngda minnen, gossens drag ”påminde honom om något förflutet”. Men i hans reaktion finns också något slags instinktiv kärlek: ”Då grep riddaren med omedveten häftighet om den lilles arm och tvekade, om han skulle trycka honom till sitt bröst eller slunga honom bort med sin arms hela kraft.”(97) Det är denna positiva känsla som efter den inledande perioden av Sorgbarns pagetjänst tar ut sin rätt. En formulering i beskrivningen av denna omsvängning i Erlands känsla har av Sven Delbanc anförts som stöd för hans tanke att förhållandet till Sorgbarn är av erotisk natur. Passagen lyder i sin helhet:

Och riddaren skådade ut genom fönstret, ty hans hjärta, som länge fruktat sin egen böjelse och grymt bekämpat den, hade nu utan motstånd övergivit sig åt en sådan tillgivenhet för Sorgbarn, att det längtade efter honom var stund han var borta. Den känsla, riddaren på sista tiden erfarit i pilgrimens grannskap, var hemlighetsfull och oförklarlig. Visst var Sorgbarns ögon speglar för Sorgbarns egen själ, det kunde väl ej betvivlas, men likväl förekom det riddaren, som om ur djupet av dessa ögon blickade tvenne andra, i vilka han först med bävan, sedan med lugn igenkände en likhet med Singoallas... 'först med bävan', ty minnet av Singoalla var för honom ett hedniskt minne, genom giftdryckens lekamliga och vidskepliga sagors andliga verkningar förenat med erinringar av helgerån, svek, mord och trolldom; ty minnet av Singoalla var även förenat med hågkomsten av en ed, visserligen hednisk, men dock en ed, som riddaren brutit, och med minnet av en vedergällning, som denna ed skulle draga över hans huvud... 'sedan med lugn', ty genom den lille pilgrimen blev detta minne liksom kristnat, och riddaren tyckte sig känna, att han med godhet mot Sorgbarn kunde försona vad han ofrivilligt brutit mot Singoalla. (113f)

Lästa i sitt fulla sammanhang behöver formuleringarna ”fruktat sin egen böjelse” och ”längtade efter honom var stund han var borta” inte tolkas i homoerotisk riktning. Om där finns något erotiskt är känslan snarast riktad mot Singoalla, eftersom det så tydligt framgår att det är Singoallas ögon Erland ser i Sorgbarns. Att han ”fruktat sin egen böjelse” betyder då att han fruktat att omfatta Sorgbarn med kärlek eftersom det skulle betyda att han tog till sig minnet av Singoalla och erkände sin kärlek till henne. Detta i sin tur skulle innebära att han tvingades ompröva sitt nuvarande liv och erkänna sitt svek mot henne.

I och med att Erlands känslor för honom vänt blir det möjligt för Sorgbarn att använda sin hypnotiska kraft. Rydbergs beskrivning av vad som då sker ger en in-

tressant belysning åt den tanke om livet som förstörelseprocess som vi hittills urskiljt som ett grundtema i berättelsen:

Såsom i det växande trädet årsringarna bildar sig kring kärnan och förtorkar, i den mån nya sådana lägger sig omkring de gamla, så växer omkring det mänskliga väsendets kärna årsringar av lidelser, känslor och tankar, som var efter den andra förtorkar, medan nya lidelser, känslor och tankar, lägger sig utomkring de vissnade och saftlösa. Men själens äldsta årsringar är dock de, som ligger närmast dess kärna; därför är barndomens minnen så ljuva: de är närmast andens hjärta. Medan nu gossen förde Erland mellan skogens stammar, trängde den hemliga kraften allt djupare in i hans väsende, från årsring till årsring allt närmare kärnan; och allt efter som den inträngde, livades på nytt de förvissnade och förgättna lidelserna, svällde de åter av livssaft ur minnets rot. Erland blev densamme, han var för tio år tillbaka, då han plockade blommor vid bäckens rand med den bruna flickan. Skuggan, som dvalts i hans själs avgrund, steg upp i känslans ljusaste dager, ungdomskärlekens känsla, den ljuvaste, den som annars aldrig återvänder, ilade åter genom hans varelse, och han tänkte, han kände Singoalla. (121)

”Ungdomskärlekens känsla, den som annars aldrig återvänder” anger något av den tragiska grundtonen i berättelsen. Det är bara under hypnosen som det är möjligt för den vuxne att återvinna och leva i barndomens och ungdomens rena känsla. I verklighetens vakna tillstånd förblir detta en omöjlig dröm. Och en plågsam dröm. Vi plågas i livet av denna känsla att något värdefullt för alltid har gått förlorat. Kanske kan man se även Sorgbarn i detta ljus. Den sjuke och dödsmärkte gossen kan uppfattas som en bild för hur det friska och naturliga barnet inom oss tynat bort, blivit ett slags spöke som oroar genom sina påminnelser om det som en gång var. Victor Svanberg nämner att Sorgbarn är en översättning av Benoni, huvudperson i *Benoni Strand*, en planerad självbiografisk roman av Rydberg, och pekar på de likheter som knyter samman Sorgbarn med Benoni och ytterst med Viktor Rydberg: ”Det är onödigt att uppräknat alla de smådrag, som Sorgbarn ärvt av Benoni och Benoni av Viktor.”¹¹ Det är alltså fullt möjligt att Sorgbarn för Rydberg själv representerat den inre gossegestalt han bar på som en oroande påminnelse om en renhet som gått förlorat. När Erland under den sista nattvandringen, då han är vaken, mördar Sorgbarn och är ute efter att döda Singoalla, ”sända henne till avgrunden, varifrån hon är kommen”, (146) kan detta symboliskt uppfattas som ett mord på själens gosse för att bli kvitt plågan att bli påmind om ett lyckligt tillstånd som för alltid är förlorat.

I det inledande kapitlet i sin bok om Rydbergs lyrik har Olle Holmberg lyft fram en dikt vars motiv han ser som ett av de mest grundläggande och äldsta hos Rydberg. Dikten hette, när den 1863 publicerades i en kalender, ”Alexis”. Den kom senare i omarbetad form att ingå i *Vapensmeden* och till sist också i Rydbergs andra

diktsamling 1891, då med titeln ”Fåfång skönhetssträvan”. Holmberg nämner att titeln ”Alexis” syftar på Vergilius’ andra eklog om Corydons kärlek till den sköne gossen Alexis, men understryker att kärleken i Rydbergs dikt ”tar sig andra uttryck än hos Vergilius”.¹² Temat i dikten är hur skönheten, och här kanske framförallt den inre moraliska skönheten, som människan äger under barndomen och ungdomen är dömd att gå förlorad. I diktens inledning apostroferas naturen¹³:

Omätligt är ditt tålmod, Natur,
Som djupet av den våg du öser ur;
Skall dock till slut din hand ej bliva trött
Att efterbilda här på tidens ö
Vad i idéens värld ditt öga mött,
När allt vad skönt du bildar måste dö?

Detta är ju i och för sig romantiskt-nyplatoniskt allmängods, som lika gärna kunde ha stått hos Atterbom eller Stagnelius, men Holmberg menar att tanken för Rydberg haft en djupt personlig betydelse, att han verkligen plågades av insikten att livet med nödvändighet innebär förfall och förgängelse av något ursprungligt gott. Vi känner igen tanken från slutorden i *Singoalla* om blomman som skall maskstingas och oskulden som skall orenas. Där som i dikten ställs natur mot evighet. Men i dikten är det fåfångligheten i naturens skönhetssträvan som betonas:

Du alstrar oupphörligt knapp vid knapp,
Som var och en skall bli ett vissnat hopp.
Du väver, jämt din vävnad rives opp
Och likväl stannar ej din sköttels lopp!
Att icke längesen ditt mod dig svek
Och du förtvivlad ur din verkstad vek
Från denna evigt samma grymma lek.

I *Singoalla* är det snarare det för människorna skrämmande och obevekliga i naturens grymma lek som betonas, och detta sker genom sammankopplingen av naturen med pesten och också med Sorgbarn. När pesten första gången kommer på tal är det i samband med Sorgbarns uppdykande, vilket sker under en våldsam ovädernatt med storm, regn och ljungande blixrar. Munkarna samlas i kapellet och sjunger en sång

i vars högtidliga toner dallrade känslor, som kändes i allas hjärtan: människans fruktan för naturens övermakt och vilda vrede, dess dunkla alstringskraft och oemotståndliga förstörelseverk, men även människans förtröstan till ett barmhärtigt väsende, som är naturens enväldsherre. (94)

Ett intryck uppstår av att stormen står i samband med Sorgbarns ankomst. Han är den ende som inte låter sig skrämmas av det våldsamma ovädret. Samtidigt förknippas Sorgbarn med pesthotet; vi erinrar oss att han i förstone tros vara den fruktade pestgossen. Även i skildringen av mordnatten sker en liknande förknippning. Zigenartåget som för med sig pesten drar fram genom skogen under ett våldsamt oväder. Samtidigt irrar Erland efter mordet omkring jagad av misstanken att Sorgbarn som han mördat är hans egen son. Pesten, stormen och Sorgbarn förenas i följande citat:

- Pesten! mumlade riddaren med bleka läppar.
 - Fader, fader ljöd en klagande röst i hans själ. – Pesten! ljöd det i trädens rasslande kronor, i stormens tjut. Och på avstånd förnams det bortdöende ropet Alako, Alako!
- (149)

Man kan kanske här tala om naturens hämnd, men inte i den mening Sven Delblanc föreslår. Snarare då en hämnd för Erlands svek mot Singoalla och mordet på Sorgbarn. Men kanske har Rydberg genom att göra pesten till en del av naturens våldsamma krafter framför allt velat skapa en slagkraftig bild för människans litenhet inför naturens förstörelseverk. Erland är ju egentligen skuldlös, om man inte ser hans försök att utrota Singoallas bild ur sin själ som ett brott mot naturen. När han dödar Sorgbarn är han vansinnig och besatt av tanken att gossen är ett djävulens bländverk. När han till sist möter Singoalla och försonas med henne är han döende i pesten. Kort efter honom dör också Singoalla. I borgen ligger Helena och Erlands son med henne döda, mördade av Assim. Scenen är rensopad. Det sista som hörs i romanen är en hunds tjutande, men även det upphör och pesten har fullbordat sitt förstörelseverk. Det är ett effektfullt slut som knappast inbjuder till någon djupare tolkning än att naturen till sist står som segrare. Slutorden antyder att det som hänt bara är en episod. Naturens eviga cirkelgång från alstring till död fortsätter:

- Hör, stormen börjar åter brusa i skogen. Sjunger hans vilda röst om harmoni och försoning? Orkanen ryter högt över jorden; men nere, i dess mull, arbetar förgängelsen, alstringskraften och åter förgängelsen.

Utifrån den här föreslagna läsningen kommer den grundläggande strukturen i *Singoalla* faktiskt att visa likheter med det stora tankemönster i romantisk filosofi och litteratur som M.H. Abrams undersökt i sitt magistrala arbete *Natural Supernaturalism*.¹⁴ Abrams visar hur den bibliska berättelsen om Fallet, fördrivningen ur Paradiset och den slutliga Återställelsen omformades till en filosofi om människans förhållande till naturen. Abrams återfinner överallt i romantiken tanken att människans olycka består i att hon genom tänkandet avskilt sig från naturen. Man föreställde sig en utveckling i form av en cirkel eller spiral som från en ursprunglig enhet med na-

turen rörde sig mot en ny enhet som kunde tänkas som en återkomst till ett lyckligt ursprungstillstånd eller som en reintegration av människa och natur på en högre nivå. Åtminstone på en viktig punkt påminner strukturen i *Singoalla* om detta cykliska tankemönster. Vad som händer Erland är ju att han blir avskuren från ett ursprungligt harmoniskt förhållande till naturen, symboliserat av Singoalla och den ungdomliga kärleken till henne. Han genomgår en period av inre splittring, då minnet av denna ursprungliga harmoni lever vidare i hans undermedvetna och återuppväcks bara av Sorgbarn, som är Singoallas/Naturens budbärare. Strax före sin död uppnår han en reintegration då han med sitt dagjag, utan Sorgbarns hjälp, återigen förmår förena sig med Singoalla i kärlek. Parallellen med det mönster Abrams beskriver kan dock inte drivas särskilt långt. Hos Rydberg dominerar en sorgsen, pessimistisk stämning. Människan framstår som underkastad naturens egen, obevekliga cirkelgång och kan bara uppnå befrielse genom förtrostan på Evigheten.

Man kan naturligtvis hävda att den läsning av *Singoalla* som här har presenterats, och som utgår från textcitat och väldokumenterade tankar hos Rydberg, i bästa fall bara kan närma sig vad han *medvetet* velat förmedla, medan Sven Delblanc genom att avlyssna övertoner anser sig ha blottat omedvetna eller halvt omedvetna tankar och känslor som inte går att entydigt belägga. Ingendera läsningen kan givetvis göra anspråk på att vara det sista ordet om *Singoalla*. Det finns säkerligen andra kontexter som kan avlocka textens formuleringar nya innebörder. Vad den här presenterade läsningen möjligen visar är, att vad Sven Delblanc anser svårförklarligt om man inte utgår från hans biografiska kontext faktiskt mycket väl låter sig förklaras utifrån en textanalys med andra utgångspunkter än hans. Den blir därmed ett korrektiv mot den bild som genom *Den svenska litteraturen* förmedlas som den djupaste sanningen om *Singoalla*. Samtidigt är det viktigt att konstatera, att Sven Delblanc mycket väl kan ha "rätt". Det är fullt möjligt att Rydberg i Singoallas ursprungliga version både sade det han ville säga och det han inte ville säga, att han vid en kritisk läsning av sin text upptäckte att förbjudna tankar och impulser trängt sig fram i språket och att han ville undanröja sådana spår innan han lät berättelsen möta en större publik. Det är en hypotes som knappast går att slutgiltigt vare sig bekräfta eller dementera, men som när den medtänks i läsningen ökar fascinationen och komplexiteten i detta Rydbergs idag mest levande prosaverk.

ABSTRACT

Stig Bäckman, *Viktor Rydberg som Erland Månesköld. Om Sven Delblancs läsning av Singoalla.* (*Viktor Rydberg as Erland Månesköld. On Sven Delblanc's Reading of Singoalla.*)

It was not until 1983 that *Singoalla*, Viktor Rydberg's short romantic novel, was published as a book. It appeared originally in a literary calendar in 1857. When Rydberg himself first had it published as a book in 1865, he wrote a completely new ending to it and also made other changes. It was Sven Delblanc who at last saw to it that the original version was made available to the general public. He also wrote an introduction where he puts forward a biographical reading of it which, in condensed form, also appeared in the third volume of the important Swedish literary history, *Den svenska litteraturen*, in 1988. Delblanc argues that the changes Rydberg made were intended to obscure the fact that the novel reflected homosexual desires and impulses in Rydberg himself. Delblanc detects erotic overtones in Erland Månesköld's relation to *Sorgbarn*, and the final murder of the child is seen by him as a masked representation of homosexual intercourse. The pestilence comes as a punishment for this sexual violation etc. The purpose of this essay is not to say that Delblanc is "wrong", but only to question his assertion that this *is* the only true reading of the novel, that this deeper level of meaning exists *in* the text and, unless it is discovered, the novel cannot be properly understood nor, in fact, be fully appreciated.

A close scrutiny of Delblanc's argument reveals that he does not offer any substantial textual evidence to sustain his interpretation. Rather, his understanding and appreciation of the novel is derived from an empathic understanding of Rydberg's biography. It is this context that makes him construe meaning in the way he does. The importance of context is illustrated by applying a different context which fully explains all that which Delblanc claims to be incomprehensible unless you adopt his "sexual" point of view. This context is derived, not from Rydberg's private life, but from ideas he held concerning the role of Nature in medieval Christianity, his adherence to neo-platonic philosophy and his idealization of childhood as an age of purity that can never be regained. It is argued that *Sorgbarn*, that sickly and moribund child, can be seen as Rydberg/Erland's inner child, a painful reminder of a purity forever lost. That is one aspect of the atmosphere of sadness that permeates the novel. Another is the loss of an uncomplicated and positive contact with nature which is illustrated in the beginning of the novel in the youthful love between Erland and Singoalla. What happens to Erland is that he is severed from nature. In his state of weakness and memory-loss after being poisoned by the gypsies, he is influenced by pater Henrik, who stands as a representative for the Christian medieval Church. According to Rydberg, Christianity, due to oriental influences, had adopted a dualistic view according to which nature was seen as evil, whereas Greek Antiquity, for instance, held a monistic view where there was no conflict between spirituality and nature. Erland is indoctrinated by pater Henrik into believing that images of Singoalla that torment him in his dreams are manifestations emanating from the devil. It is only when he is under the influence of *Sorgbarn's* hypnosis that he is able to feel once again his love for Singoalla and thus regain contact with nature. The note of sadness and loss in the novel is reinforced also by reflections of Rydberg's Neo-Platonic beliefs. In an epilogue to the

novel, there is a lamentation on the plight of Man as forever imprisoned in the never-ending cycle of birth and destruction on Earth, having to look to Eternity above to find something truly stable and lasting.

NOTER

- 1 Victor Svanberg, *Rydbergs Singoalla. En studie i hans ungdomsdiktning*, Uppsala 1923, s.178ff
- 2 Viktor Rydberg, *Singoalla. Romantisk sagodikt*, Gidlunds förlag 1983, s.II. Sidhänvisningar inom parentes i anslutning till citat avser genomgående denna upplaga.
- 3 Victor Svanberg, *Novantiken i Den siste atenaren. En genetisk studie*, Uppsala 1928, s.31
- 4 Ibid. s.40
- 5 Jonathan Culler, *On Deconstruction. Theory and Criticism after Structuralism*, Routledge (1983) 1998, s.123
- 6 Svanberg 1928, s.29
- 7 Det bör påpekas att Svanbergs sammanställning av medeltidsuppfattningen i *Singoalla* med den i *Medeltidens magi* (1864) har ifrågasatts av Örjan Lindberger (Örjan Lindberger, *Prometeustanken hos Viktor Rydberg*, Stockholm 1938, s.123, 136ff). Bilden av medeltidskyrkans dualism är mer komplicerad i *Medeltidens magi* än vad som framgår av Svanbergs framställning. Svanberg har, enligt Lindberger, förenklat Rydbergs syn på kristendomen när han sätter likhetstecken mellan kontrasten dualism-monism och antitesen medeltid-antik. Rydberg ansåg, enligt Lindberger, att kristendomens väsen i grunden var monism. Som Lindberger påpekar modifierar också Svanberg sin bild av *Medeltidens magi* i ett sammanhang där inte längre tendensen i *Singoalla* är på tal. Han säger där att kristendomen enligt Rydbergs uppfattning var mycket väl förenlig med monismen (Svanberg 1923, s.187)
- 8 Svanberg 1923, s.107
- 9 Ibid., s.58
- 10 Ibid., s.130
- 11 Svanberg 1928, s.30
- 12 Olle Holmberg, *Viktor Rydbergs lyrik*, Stockholm 1935, s.8. Holmberg tillhör de Rydbergforskare som inte anser att det finns belägg för Rydbergs bisexualitet. Detsamma gäller Sven Lönborg ("Den siste atenaren" i *Religion och kultur. Sveriges Religiösa Reformförbunds tidskrift*, årgång II, Stockholm 1931) och Axel Forsström (*Viktor Rydberg. Barndom och ungdom 1828–1855*, Gleerups 1960)
- 13 Dikten citeras efter Holmberg, s.8f
- 14 M. H. Abrams, *Natural Supernaturalism. Tradition and Revolution in Romantic Literature*, New York 1971